

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЛІНГВІСТИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Кафедра педагогіки та методики навчання іноземних мов

Курсова робота з педагогіки на тему:

«Особливості сімейного виховання в сучасних умовах»

Студентки групи **СОа 19-20** денної форми здобуття освіти першого (бакалаврського) рівня вищої освіти педагогічного факультету романо-германської та української філології (спеціальність 014 Середня освіта (за предметними спеціальностями), спеціалізація 014.021 Англійська мова і література, **освітньо-професійна програма** Іноземні мови та літератури, методика навчання іноземних мов і зарубіжної літератури (англійська мова і друга західноєвропейська мова)

Козюк Марії Володимирівни

Науковий керівник:

кандидат педагогічних наук, доцент

Соловей М. І.

Оцінка за 4-бальною шкалою _____

Оцінка за 100-бальною шкалою _____

Оцінка за шкалою ЄКТС _____

Члени комісії: _____

Київ – 2023

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. СІМЕЙНЕ ВИХОВАННЯ ЯК СКЛАДНИК НАЦІОНАЛЬНОЇ СИСТЕМИ ОСВІТИ І ВИХОВАННЯ	6
1.1 Особливості сучасного сімейного виховання.....	6
1.2 Історичний аспект проблеми виховання в Україні.....	11
1.3 Народна педагогіка та сімейне виховання	17
РОЗДІЛ 2. ПРАКТИКА СУЧАСНОГО СІМЕЙНОГО ВИХОВАННЯ	25
2.1 Виклики у вихованні дітей ХХІ століття	25
2.2 Особливості сімейного виховання у сучасній Франції	28
ВИСНОВКИ	34
РЕЗЮМЕ	36
АБСТРАКТ	37
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	38

ВСТУП

Сім'я – це природне середовище, яке закладає міцний фундамент первинної соціалізації особистості, сприяє матеріальній та емоційній підтримці дитини, зберігаючи та передаючи при цьому культурні цінності від покоління до покоління.

Роль сімейного виховання досить важко переоцінити, адже саме батьки першочергово навчають дитину, виховують у неї любов до праці, наполегливість, допитливість, створюють сприятливі умови для формування інтересів, здібностей, смаків та розвитку не лише мови, глибокого мислення, а й сильної волі та почуттів. Завдяки усесторонньому родинному піклуванню, теплу, затишку та щирій любові матері й батька формується успішна, багатогранна, високоосвічена, гармонійно розвинена особистість, яка впевнено досягає поставленої мети, будуючи щасливе майбутнє особисто для себе і для своєї держави.

Вагомий внесок у дослідження та розв'язання проблем, тісно пов'язаних з усвідомленим батьківством, здійснив А. С. Макаренко. Видатний педагог-практик наголошував: «Виховання дітей – найголовніша сфера нашого життя. Наші діти – це майбутні громадяни нашої країни й громадяни світу. Наші діти – це майбутні батьки й матері, вони теж будуть вихователями своїх дітей. Наші діти – наша старість» [1]. Таким чином він робив висновок про те, що першим і найголовнішим методом виховання є ніщо інше, як батьківська вимогливість до себе, повага до своєї сім'ї, контроль над кожним зробленим кроком. Необхідно чинити опосередкований вплив на дитину, спрямовуючи її та допомагаючи їй у подоланні життєвих перешкод, приймаючи іноді навіть ризиковані рішення.

До актуальних питань важливості сімейного виховання неодноразово зверталися такі українські педагоги та науковці, як В. О. Сухомлинський, К. Д. Ушинський, М. Г. Стельмахович, З. Г. Зайцева, І. Д. Зверєва, А. Й. Капська, О. В. Лісеєнко, О. А. Димитрієва. Серед сучасних українських дослідників слід виокремити О. Поліщук, яка наголошує на тому, що за своєю сутністю сім'я є першою школою гуманізації дитини та її головним осередком, у якому дитина

опановує моральні цінності й пізнає норми міжособистісної поведінки [24].

У той же час актуальними є питання, пов'язані з дослідженням особливостей сімейного виховання у фокусі сьогодення, зокрема в умовах війни, що її розв'язала російська федерація проти України.

Актуальність проблеми та її недостатня дослідженість зумовили вибір теми нашої курсової роботи «**Особливості сімейного виховання в сучасних умовах**».

Об'єкт дослідження: сімейне виховання.

Предмет дослідження: особливості сімейного виховання в сучасних умовах.

Мета дослідження: визначити сутність, зміст, способи здійснення сімейного виховання і проаналізувати особливості сімейного виховання в сучасних умовах.

Об'єкт, предмет та мета дослідження зумовили такі **завдання**:

1. На основі аналізу наукової літератури встановити сутність сімейного виховання як частини національної системи освіти і виховання.
2. Висвітлити історичне підґрунтя проблеми сімейного виховання.
3. Окреслити основний зміст і способи сімейного виховання в народній педагогіці.
4. Дослідити найголовніші сучасні виклики щодо особливостей досягнення успішності сімейного виховання.
5. Проаналізувати досвід з сімейного виховання у Франції; вивчити можливості використання цього досвіду в Україні.

У ході написання курсової роботи були використані такі **методи дослідження**:

- *теоретичні*: аналіз наукової, психолого-педагогічної літератури з обраної проблеми; індукція та дедукція; абстрагування; конкретизація; систематизація; узагальнення;
- *емпіричні*: педагогічне спостереження; усне опитування: бесіда, інтерв'ю.

Практична частина курсової роботи полягає в детальному вивченні сімейного виховання у Франції, аналізі його успішної реалізації в сучасних умовах та визначенні перспектив позитивного французького досвіду для українських сімей.

Курсова робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, резюме українською та англійською мовами, списку використаної літератури.

РОЗДІЛ 1. СІМЕЙНЕ ВИХОВАННЯ ЯК СКЛАДНИК НАЦІОНАЛЬНОЇ СИСТЕМИ ОСВІТИ І ВИХОВАННЯ

1.1 Особливості сучасного сімейного виховання

Сімейне виховання є надзвичайно важливим складником національної системи освіти і виховання. Завдяки його впливу в сім'ї, що є вічним загальнолюдським мікросередовищем життя кількох поколінь, уможлиблюється прогрес соціалізації особистості, передається накопичений людством досвід дітям, започатковуються засади моральних, трудових та громадянських принципів і норм поведінки, реалізується готовність дітей до незалежного сімейного життя.

Сім'я є основним соціальним інститутом, відповідальним за виховання зростаючої особистості. Особливість виховних впливів сім'ї полягає в емоційному характері взаємин її членів між собою та з дитиною, в переважанні інтимного спілкування над діловим, у тривалості життєвих зв'язків дитини з батьками. Сім'я покликана створити сприятливі умови для розвитку емоційного життя дитини, становлення в неї почуття самоцінності, впевненості у собі, компетентності у різних сферах життєдіяльності [18].

Зазначимо, що у широкому змісті слова сімейне виховання – це одна з найбільш древніх споконвічних форм соціалізації і виховання дітей, яка органічно об'єднує об'єктивний вплив культури, традицій, звичаїв, поглядів народу, сімейно-побутових умов і взаємодію батьків з дітьми, у процесі якої відбувається повноцінний розвиток і становлення їхньої особистості [22, с. 46].

Говорячи про сімейне виховання у вузькому змісті слова, розуміємо взаємодію батьків з дітьми, яка ґрунтується на родинній інтимно-емоційній близькості, любові, турботі, повазі і захищеності дитини і сприяє створенню сприятливих умов для задоволення потреб у повноцінному розвитку і саморозвитку особистості дитини [22, с. 47].

Суб'єктом сімейного виховання є особистість дитини з моменту народження до досягнення 18-річного віку. У системі сімейних стосунків здійснюється активний взаємовплив батьків на дітей і навпаки. В останньому випадку такий вплив позначається на стилі сімейного виховання. Зокрема, один з них, гуманістичний, як процес суб'єкт-суб'єктивної взаємодії батьків між дітьми, передбачає створення необхідних умов для самобутнього повноцінного розвитку дитини як унікальної особистості, як суб'єкта сімейної життєдіяльності.

Виховання дітей як в сім'ї, так і в школі повинно враховувати індивідуальні здібності і нахили, здійснюватись рідною мовою, в атмосфері доброзичливості і взаєморозуміння, з опорою на народні і сучасні педагогічні надбання, національну і світову культуру, вселюдські і національні моральні цінності [21].

Визначальними завданнями сімейного виховання на теперішньому етапі розвитку України як суверенної держави є виховання у дітей гуманізму (поваги, милосердя, співчуття, привітного ставлення, піклування про добробут людей) і духовності (бажання освоювати багатства як вітчизняної, так і світової культури, формувати загальнолюдські ідеали чесності, порядності, справедливості, добра, чуйності до власного способу життя на основі моралі, краси, культури); виховання дитини свідомим громадянином-патріотом своєї Батьківщини, чесним працівником та гарним сім'янином.

Крім цього, наголосимо на тому, що батьки зобов'язані дбати про фізичне і психічне здоров'я дитини, сприяти розвитку її здібностей, формувати навички здорового способу життя; формувати у дитини культуру діалогу, культуру життя у взаєморозумінні, мирі та злагоді між усіма народами, етнічними, національними, релігійними групами, представниками різних політичних і релігійних поглядів та культурних традицій, різного соціального походження, сімейного та майнового стану [5].

Слід також зауважити, що виховний процес є невід'ємною складовою освітнього процесу у закладах освіти і має спрямовуватися на формування

почуттів доброти, милосердя, толерантності, турботи, справедливості, шанобливого ставлення до сім'ї, відповідальності за свої дії [6]. Відтак має місце діалог і багатостороння комунікація між учнями, учителями та батьками на таких концептуальних засадах, як повага до особистості, довіра у відносинах, рівність сторін як один із принципів соціального партнерства. Школа повинна допомагати батькам здобувати спеціальні знання про стадії розвитку дитини, ефективні способи виховання в дитині сильних сторін характеру і чеснот залежно від її індивідуальних особливостей [19].

Для розв'язання перерахованих вище завдань застосовуються різні методи, засоби і форми виховання, скеровані на освоєння дітьми конкретних знань, оволодіння практичними вміннями і навичками. Методи виховання стимулюють розвиток свідомості, почуттів і волі дітей, заохочують їх до формування досвіду стосовно поведінки, самостійної організації свого життя.

За допомогою цілеспрямованого та комплексного дослідження сучасного стану сімейного виховання виявляється можливим окреслити найактуальніші педагогічні проблеми, для розв'язання яких не обійтися без відповідної підготовки батьків, кваліфікованої допомоги спеціалістів та наукового забезпечення на теоретичному та практичному рівнях, в основу якого буде покладено опрацювання концепції сімейного виховання, розробка та втілення в реальність інтегрованих програм з метою допомогти сім'ї.

До згаданих педагогічних проблем відносимо першочергово відсутність єдиної теорії сімейного виховання, яка дала б змогу мати чітку стратегію розв'язання педагогічних проблем; значну плутанину з цінностями в сучасних батьків; суттєве обмеження можливостей соціального оточення дитини; низький рівень морально-психологічних відносин у сім'ї; невизнання батьками соціальної нерівності між дорослими дітьми [24, с. 109].

Типовою особливістю сучасних молодих сімей є обмежена змога якісно та правильно виділяти час виконанню своїх функцій (зокрема, побутової, виховної,

рекреативної тощо). Це призводить до труднощів у внутрішньо-сімейних стосунках, збільшення кількості конфліктних ситуацій, недотримання загального мікроклімату сім'ї. Ці та багато інших причин закладають тенденції творення виховної функції нинішньої молоді сім'ї.

Серед ключових особливостей сучасності варто виокремити наступні: трансформація ціннісних орієнтацій дітей і їхніх батьків, відділення молоді сім'ї від родини, зниження чисельності сім'ї, своєрідність соціального укладу в міських та сільських родин, підпорядкування виховання рівню освіти батьків, дія соціально-педагогічних умов на самореалізацію, обмеженість позитивного впливу соціального оточення дитини.

На нашу суб'єктивну думку, найбільш суттєвими характеристиками слід вважати відокремлення молоді сім'ї від родини та зміну ціннісних орієнтацій як батьків, так і дітей.

Сучасна молодь не надає перевагу істинним цінностям і доброчинності, внаслідок чого зростає кількість неповнолітніх злочинців. Більшість батьків має таку систему життєвих цінностей, яка будується на прагненні до збагачення, спробах виховати в дітей раціоналізм, прагматизм, волю до успіху. Водночас великодушність, доброзичливість, вміння співчувати і допомагати іншим часто залишаються недооціненими.

Самоствердження сім'ї як самостійного соціального інституту забезпечується рядом чинників, нерозривно пов'язаних із соціально-економічним розвитком суспільства, його рівнем культури, та зміцнюється із урахуванням життєвого досвіду старших. Частіше молодим сім'ям не вдається створити сприятливий психологічний клімат для успішного виховання дітей через матеріальні та побутові проблеми, професійно-виробничі негаразди, що спричиняють порушення гуманних взаємин, які, у свою чергу, змушують дітей відсторонитися від батьків та зайняти власну рольову або особистісну позицію. Саме тому необхідно усвідомити важливість взаємної любові, поваги, довіри,

турботи для виховання дитини.

Водночас варто загострити увагу на ще одному вкрай актуальному аспекті, що негативно позначився на сімейному вихованні. Це – війна, яку розв'язала російська федерація проти України та яка триває і досі, беручи початок з 24 лютого 2022 року. Щодня ми зобов'язані інтенсивно дбати про власну безпеку та безпеку рідних. Життя в умовах воєнного стану змусило багатьох пережити смерть або довгу розлуку з близькими, втрату дому, переїзд за кордон. Наразі збільшується кількість ракетних обстрілів, відбуваються часті вимкнення світла, води, опалення, Інтернету. Усі ці фактори в сукупності чинять неабиякий тиск на психологічний стан дорослих і дітей. Разом з тим перебування у постійному стресі, підвищеній тривожності та депресії спричиняє погіршення рівня розвитку, здоров'я і виховання дитини, а також перешкоджає успішності взаємних стосунків, що дедалі більше посилюється в умовах війни.

Такі жахливі наслідки породжують гальмування когнітивного розвитку дітей, що проявляється в їхній поведінці у вигляді неслухняності, агресії, певних протестів та проблем із настроєм. А все тому, що батьки під впливом своїх емоцій можуть не розпізнати стани своєї дитини і, як наслідок, поводитися з нею жорстокіше.

Ще навесні дослідницькою компанією Gradus Research було опитано батьків, 75 % від яких, зазначають, що їхні діти показують певні ознаки психотравматизації. За даними опитування, швидке та безпричинне коливання настрою від гарного до поганого – спостерігається у 45 % дітей, підвищений рівень тривожності – у 41 % дітей [34].

Війна вплинула й на фізіологічні потреби дітей, про що свідчать наступні показники: 29 % мають порушення сну, 10 % страждають від нічних кошмарів, 20 % – від поганого апетиту [34].

Крім цього, слід додати, що воєнні події порушили сприйняття світу та комунікації. Згідно з дослідженнями, 20 % дітей неодноразово згадують та

обговорюють пережите і побачене, 7 % відіграють ці події у формі гри, у 13 % зменшилося або зовсім припинилося бажання контактувати з іншими людьми тощо [34].

За результатами опитувань, проведених у серпні 2022 року, 83 % опитаних здобувачів освіти підтвердили поганий психологічний стан та психологічні проблеми, а 26 % батьків висловилися про складний емоційний стан та психологічні проблеми їхніх дітей [34].

Психологи стверджують, що період війни назавжди залишить відбиток у пам'яті та психіці кожної дитини. Саме тому від батьків вже залежить наскільки вони спроможні допомогти пережити події війни, вислухати і підтримати, терпляче пояснити все, що відбувається та одночасно забезпечити відносно безпечне життя.

Дитяча психологиня Тетяна Кирієнко наголошує: «...Потрібно не боятись говорити про війну, говорити правду дітям про те, що відбувається не лише з ними, а й з іншими людьми. Щоб наші покоління пам'ятали це і не допускали такого ніколи, але знали, що таке можливе. Важливим моментом буде те, які події будуть після війни, як буде відбудовуватися країна, наскільки процвітаючою вона стане, чи буде покарано тих, хто винен. Це допоможе справитись зі своїм емоційним станом і дітям і дорослим» [11].

Отже, попри всі труднощі сьогодення, які постають перед молодими сім'ями, варто щодня намагатися підтримувати гармонійність виховання дітей, що залежить не лише від щирого, чесного ставлення батьків, їхньої любові, а й правильно збалансованої стратегії виховання, яка полягає у цілеспрямованому прагненні врівноважити справедливість, ніжність та вимогливість, любов і суворість з метою формування таких рис характеру в дитини, які могли б стати міцним фундаментом для здорового сімейного життя.

1.2 Історичний аспект проблеми виховання в Україні

Сімейне виховання в Україні сягає глибокого історичного коріння. Діяльність, пов'язана з передаванням життєвого та соціального досвіду молодшим членам суспільства, зароджується і набуває розвитку одночасно з еволюцією людства.

У примітивному дородовому суспільстві вже спостерігався процес відтворення суспільної людини, молодим поколінням передавали трудові навички, уміння, все більше залучали до ідеології. На цьому етапі з'являється необхідність і у свідомому навчанні, яке здійснювали старі люди. Тож найпершою формою виховання було виховання суспільне.

На період матріархату припадає поява й особливе поширення культу жінки-прародительки, яка посідає провідне місце в економічному і соціальному житті суспільства, доглядаючи і готуючи дітей до життя, дбаючи про їхнє фізичне зростання, прищеплюючи їм інтерес до ідеології та духовного життя. А коли на зміну матріархату приходить патріархат, зростає роль батька у вихованні дітей, що виводить виховання на вищий рівень та надає йому різнобічного характеру.

На сьогоднішній день слід обов'язково звернути особливу увагу на стосунки батька з сином, адже під час спілкування з татом у хлопчика формується характер, зразок поведінки, дисципліна з раннього дитинства. Саме батько слугує символом мужності, стриманості у прояві емоцій, що допомагає сину скласти уявлення про себе самого і про оточуючих. Любов тата забезпечує формування життєвої та статево-рольової позиції хлопчика в суспільстві [25].

В умовах воєнного стану авторитетність ролі батька в сім'ї дедалі більше загострилася. Його перебування на фронті вносить значні корективи у звичне життя сім'ї, що полягають у перенесенні обов'язків або на матір, або на дітей старшого віку, які змушені брати на себе відповідальність за менших братів та сестер. Водночас варто приділяти достатньо часу та відкрито ділитися своїми переживаннями, поясненнями, емоціями з дітьми, аби вони відчували себе повноцінною частиною сім'ї [14].

На думку дослідників, велика українська родина значно поширилась за часів

Київської Русі, що зумовило виникнення традицій давньоруської народної педагогіки, які згодом стали джерелами української етнопедагогіки.

Завдяки розвитку світської системи індивідуального навчання грамоти дітей починають навчати на прикладі народних звичаїв, традицій та обрядів, що виховують в них пошанне ставлення до власної культури, любов до рідної землі, патріотизм. Слід зазначити, що саме у фольклорі, найбільш значущому засобі виховання, сконденсувався виробничий і життєвий досвід та відбивались людські почуття і помисли. Народна творчість, а саме колядки, щедрівки, веснянки, приказки, прислів'я, казки, загадки, засвідчує духовне життя молоді в даний період. Таким чином, у часи Київської Русі народною педагогікою вже конкретно усвідомлювалася мета, ідеал, зміст навчання і виховання, висувалися основні засоби досягнення педагогічного ідеалу [7, с. 8].

Справжньою скарбницею педагогічних ідей можемо назвати «Повчання дітям» Володимира Мономаха, в якому він наголошує на необхідності розвитку в дітей ініціативи і працелюбства, що є ключовим засобом запобігання лінощам у дітей. Крім того, автор обґрунтовує думку про важливість ролі прикладу старших у вихованні, а також формування в молоді почуття любові до Батьківщини і готовності захищати її від ворогів.

Зауважимо, що козацьке родинне виховання реалізовувалося на високому рівні з використанням ідей та засобів козацької духовності, народної педагогіки, національних традицій і звичаїв, здобутків християнської моралі. У козацьких сім'ях переважав культ Батька, Матері, Бабусі і Дідуся, Роду і Народу, Родини і Батьківщини. Козацька сім'я виділялася перш за все демократизмом, рівноправ'ям чоловіка і жінки, глибокими релігійними традиціями, які мали благодотворний вплив на виховання дітей. Козацька педагогіка звеличує родинний затишок і щасливе сімейне життя, виховання дітей на користь собі, громаді та Вітчизні [7, с. 9].

Сьогодні, зокрема, національні козацькі традиції та звичаї є важливим засобом виховання сучасної молоді, але ніщо не повертається в цілком традиційних формах.

Не все відповідає сучасності в козацькій педагогіці: зараз інший вид робочих відносин, життя, потреб та обізнаності. Проте, розум не втрачає сили, енергії та рішучості до мети, тому такі принципи козацької педагогіки, як любов до сім'ї, роду й нації; до рідної природи, оселі, землі; дух лицарства; дух особової, соціальної й національної самосвідомості, гідності та честі повинні бути незмінно присутні у вихованні майбутніх поколінь [12].

Уже вироблені численні і цікаві форми виховної роботи на козацьких традиціях, до яких залучаються діти, підлітки, юнаки на добровільних засадах. Діють осередки організацій юних козачат, джур, дитячо-юнацьке товариство «Січ», проводяться козацькі походи, змагання, здійснюється дослідницько-пошукова робота місцями козацької слави, організуються ранки, вечори на козацьку тематику, виставки, фестивалі козацької пісні, танцю, конкурси інтелектуалів, спортивні змагання («Козацькі розваги», «Козацькому роду нема переводу», «Козацьке коло») та інші [8].

Незважаючи на гальмування економічного розвитку України у середині XIX ст., яке призвело до вимушеної еміграції до США, Канади, Аргентини, Бразилії, Австралії, батьки продовжували виховувати дітей справжніми патріотами рідної землі, розмовляючи з ними рідною мовою, дотримуючись звичаїв та обрядів, носячи національний одяг тощо.

У першій половині XX століття особливо загострилася проблема неповних сімей, тому жінка-мати перебирає на себе і обов'язки батька, годувальника, господаря, головного вихователя.

З настанням Лютневої революції 1917 року в Україні підноситься національна свідомість, що значно сприяє прогресу у розвитку української родини та знаходить вияв у ширшому поверненні до народних ідеалів. Зокрема, відбулися докорінні зміни з метою поліпшити становище сім'ї, які полягали у впровадженні відпустки для жінок у зв'язку з їх вагітністю і пологами, наданні державної допомоги багатодітним сім'ям та самотнім матерям, забезпеченні безкоштовного лікування,

про що свідчили законодавчі акти стосовно рівної оплати праці чоловіків і жінок, переваг та пільг малозабезпеченим і сім'ям загиблих та інвалідів війни [4, с. 10].

В умовах створення Української Народної Республіки пропагування виховання у дусі українознавства, теоретико-методологічної основи усіх галузей знань дало поштовх для подальшого розвитку національного родинно-шкільного виховання.

Попри те, що у перші роки радянської влади процес українізації продовжувався інерційно, тенденція розвитку української родини була перекреслена репресивними діями проти сім'ї, наступом свавілля з боку тоталітарного режиму. Так, вже у другій половині 20-х років навчання та виховання дітей у школі і сім'ї почало здійснюватися у руслі державної політики, яка дедалі більше набувала спотвореного характеру. Шлюб і сім'я були проголошені анахронізмом, були спроби замінити їх безшлюбними комунами, усупільненням жінок і дівчат, «вільними статевими стосунками». «Батьки – пережиток минулого!» – одне з тогочасних доволі поширених гасел [7, с. 11].

Репресії національної інтелігенції 30 – 40 рр. ХХ ст., знищення духовенства, наступ на селянство наклали свій відбиток на родинну етнопедагогіку. Примусова колективізація українських сіл, грабівницькі продрозверстки, нескінченні арешти, депортація селянських родин, а також голодомор у Східній Україні, жертвами якого стали цілі родини і села, спричинили деморалізацію родинного осередку, канібалізм, вбивства.

Враховуючи всі дії режиму, що культивував родинну зраду, зазначимо, що відбувалася деструкція української сім'ї через заперечення основи народної моралі – кровної спорідненості, подружньої вірності, взаємної любові і солідарності, єдності поколінь, широкої пропаганди партійного матеріалізму, що відкинув релігію як одну з важливих основ виховання.

Друга світова війна стала наступним поворотним етапом, що потужно вплинув на долю української сім'ї, залишивши по собі чисельні втрати. Однак саме

в такі тяжкі роки відчутно проявилася життєва стійкість і високі моральні якості української родини, набула актуальності народна традиція, яка полягала у добровільному бажанні виховувати дітей-сиріт. У процесі спільної праці, спрямованої на відбудову народного господарства та боротьбу проти загарбників, сформувалися такі риси, як милосердя, гуманізм, турбота про ближнього, любов до рідної землі. У цей період звеличується людина-патріот, герой, який спроможний захищати свою Батьківщину, та засуджуються зрадники, боягузи, дезертири.

У період повоєнних років, які характеризувалися репресіями, свавіллям, депортаціями сімей, сіл і новим голодомором, становище української родини дедалі погіршується, проте, бойовий дух, моральне піднесення, культ патріотизму сприяє не лише виживанню, а й відбудові зруйнованої держави та власне сім'ї.

Новий поштовх національного відродження був зумовлений проголошенням у 1992 р. Декларації про державний суверенітет, Акту про незалежність української держави та подальшими державними перетвореннями. Вони полягали у створенні широкого простору для навчання та виховання молоді на матеріалах народної педагогіки, внесенні цілої низки нових дисциплін українознавчого спрямування до навчальних планів вищих педагогічних навчальних закладів, появи великої кількості шкільних програм з етнопедагогіки, заснуванні шкіл з поглибленим вивченням особливостей традиційної української культури [7, с. 14].

Концептуальні положення "Основи національного виховання" за загальною редакцією В. Кузя, Ю. Руденка, З. Сергійчука були опубліковані у 1993 р. Слід також наголосити на тому, що розроблена ООН Декларація про роль, обов'язки, права родини, прийнята Генеральною Асамблеєю резолюція Міжнародного року родини під девізом «За демократію в найменшій спільноті суспільства» та проголошення 15 травня Днем родини засвідчили звернення до родинних джерел у 1994 р. [7, с. 15].

1995 р. ознаменувався виходом «Концепції школи нової генерації – української національної школи-родини» та праці «Українська козацька педагогіка

і духовність». Зауважимо, що попри відновлення народних традицій, злет національної ідеї, обрядовості, тобто духовної культури в загальному, спостерігалася необізнаність з рідною культурою, невміле використання традицій, що аж ніяк не вплинуло позитивно на українську родину та не пришвидшило процес національного відродження. Основними причинами слугували недосконале володіння принципами і засобами української етнопедагогіки, відсутність чітко окресленого виховного ідеалу українця.

Отже, проаналізувавши суттєві історичні етапи, на кожному з яких розвиток української сім'ї зазнав виняткових як позитивних, так і негативних перетворень, можемо зробити висновок, що сучасне сімейне виховання повинне ґрунтуватися на формуванні особистості дитини, яка є справжнім патріотом своєї держави, будучи готовою стати на захист країни, яка цінує національну, культурну спадщину свого народу, поважає свою матір, батька, братів та сестер, яка є працелюбною, гуманною, милосердною до інших людей.

1.3 Народна педагогіка та сімейне виховання

Щоб ефективно розв'язувати актуальні сімейні проблеми сьогодення та подолати родинну кризу, виникає гостра необхідність звернутися до здобутків української народної педагогіки. У жодного соціального інституту немає тієї сили, щоб повною мірою замінити сім'ю як первинне місце формування особистості, в якому дитина може досягти повноцінного розвитку і самовдосконалення.

У кожній нації, народу, родини є власні традиції, обряди, звичаї та свята, формування та становлення яких здійснювалося століттями. Згідно з дослідженнями проблем сімейного виховання, однією з основних причин припущення батьками помилок виявлено їхній низький рівень педагогічної культури. Часто батьки намагаються виховувати дитину методом спроб і помилок і навіть не замислюються над тим, що такий підхід є суто соціальним злом. Зрозуміло, що родина і суспільство потребують науково продуманої системи

сімейного виховання.

Простеження певних закономірностей народного батьківського виховання уможлиблюється завдяки зверненню до зразків усної народної творчості, яка пройнята глибокою повагою та любов'ю до людини. Українці, як і представники інших націй, ще з давніх часів орієнтуються на певний взірець, щось ідеальне. У народній педагогіці зазначено, що успішність сімейного виховання буде залежати лише від спроможності батьків як найперших вихователів дитини володіти такою довершеністю.

Виховання дитини, за народною педагогікою, тлумачиться як чільна батьківська місія, причому воно не зупиняється лише на «вихованні через догляд» («Умів дитину породити — зумій і навчити», «Не та мати, що народила, а та, що навчила»). У такий спосіб народ підкреслює, що про повноцінність виховання дітей свідчать лише щасливі сім'ї, у яких першооснова шлюбу – мотиви високоморального порядку, такі як любов, повага, вірність, взаємодопомога подружжя («Як люба дружина, то люба й у ряднині», «Живуть між собою, мов голуб з горличкою») [4].

За результатами досліджень американських фахівців Рочестерського університету (США), у щасливих романтичних пар було виявлено значний вплив психологічної гнучкості на динаміку та характер їхнього сімейного взаємозв'язку. Серед ключових параметрів вчені виділяють усвідомлене ставлення до справжнього моменту в повсякденному житті, відсутність «застрягання» на думках та емоціях, завзятість у планомірному досягненні поставленої мети [3].

Відома волинська журналістка, багатодітна матуся Ольга Магас твердо переконана: «Секрет сімейного щастя, як на мене, в розмовах. Коли період романтики проходить, побут вже не видається таким милим та веселковим, тому треба говорити. Багато і по темі. Проговорювати кожну проблему. Ще варто пам'ятати, що обидва партнери – особистості, зі своїми вподобаннями, захопленнями і особистим простором. І треба підтримувати одне одного, бути в

першу чергу друзями, бо просто коханця, чи коханку зрадити легко, а от друга – значно важче» [10]. А ось прийомній мамі десяти дітей Юлії Холодовській, незважаючи на будь-які труднощі багатодітної сім'ї, успішно вдалося створити її щасливою, розуміючи, що «кожна дитина – це індивідуальність, зі своїм внутрішнім світом, проблемами і відчуттями» [31].

Зауважимо, що найпершою заporукою батьківського авторитету є ніщо інше, як доброзичливі взаємини між подружжям і їхнє гуманне ставлення до дітей та дідуся й бабусі. За такого сімейного устрою виникає довіра молодших до старших, усвідомлення бажання передати дітям у спадок всі найцінніші знання, досвід та мудрість життя. Лише благодатна атмосфера злагоди й любові сприяє зростанню таких високоморальних якостей особистості, як порядності, щирості, доброзичливості, працьовитості, шани до старших. А чвари, конфлікти, подружня невірність породжуються відсутністю любові, духовної єдності, довір'я і взаємоповаги між батьком і матір'ю, що відчутно травмує дитячі душі, спричиняє неспокій та постійні страждання.

За даними дослідження психологів Ізраїльського університету було доведено, що час, проведений із дідусями та бабусями, сприяє розвитку соціальних навичок дитини й допомагає запобігати потенційним поведінковим проблемам. Якщо з якоїсь причини сім'я дитини виявляється неповною, то саме бабуся та дідусь можуть стати прикладом для наслідування [2]. Так, випускниця Школи універсального журналіста на базі НаУ «Острозька академія», Андріана Мошовська так відгукується про свою бабуся: «Найдорожча в світі людина присвячує мені кожную вільну хвилинку, піклується про мене, коли я хвора. Саме бабуся навчила мене всього того, що я вмю. Ми любимо проводити час разом... Я завжди ділюся з нею своїми таємницями та переживаннями. Вона для мене – безцінний скарб» [17].

Нагадаємо найголовніше положення народної педагогіки – без любові батьків до дітей не буває і не може бути повноцінного сімейного виховання. Батьківська

любов – це природне морально-етичне почуття, яке спираючись на емоційно-душевне переживання, симпатію, знаходить своє вираження у безкорисливій турботі, піклуванні про дитину. Підсиленням цієї думки є теза відомого українського педагога В. Сухомлинського, який твердив: «Людину ми творимо любов'ю – любов'ю батька до матері й матері до батька, любов'ю батька і матері до людей, глибокою вірою в красу і гідність людини. Чудові діти виростають у тих сім'ях, де мати і батько по-справжньому люблять одне одного і водночас люблять і поважають людей. Я відразу бачу дитину, в якій батьки глибоко, сердечно, красиво, віддано люблять одне одного. У цієї дитини – мир і спокій в душі, глибоке душевне здоров'я, щиросерда віра в добро, віра в красу людську...» [4].

Таким чином, концентруємося на твердженні, що основою створення та підтримки здорового емоційного клімату в сім'ї слугує наявність любові між батьками та у їхніх стосунках з дитиною. В останньої повинне бути присутнім відчуття, що до неї добре ставляться і люблять незалежно від рівня успішності в навчанні, слухняності та ввічливості у сімейному колі чи взаєминах з іншими. Говоримо про безкорисну любов, коли батько чи матір мають чітке усвідомлення про свою дитину, що не є їхньою власністю і проекцією їх у майбутнє як більш розумної та здібної істоти.

Група дослідників Гарвардського університету провела експеримент та у ході аналізу відповідей виділила певну кількість респондентів (33 %), що найбільш задоволені своїми стосунками з батьками. Вони відрізнялися великим емоційним благополуччям, мали менший ризик депресії, тривожних розладів, надмірної ваги, вживання наркотиків. Один з організаторів дослідження, професор Тайлер Вандервіл, повідомив: «Результати дослідження показують, що любов батьків відіграє головну роль у вихованні дітей. Питання, що представлені в опитувальнику, стосуються любові батьків по відношенню до своїх дітей. Ця любов сильно впливає на майбутнє дитини. Ймовірно, варто заново ввести поняття «любов» у сферу психічного здоров'я» [29].

У піклуванні про щастя-долю дитини батькам необхідно першочергово помічати в ній людину зі своїми потребами й уподобаннями. Саме від батька та матері дитина вивчає мову, оволодіває національною психологією, мораллю конкретного мікросоціуму. У таких прислів'ях, як «З вовками жити, по-вовчи й вити», «Який піп, такий і прихід», «Як грають, так і гуляють», промовисто висловлюється думка про вагому роль найближчих людей з метою формування особистості. Морально-етичні якості молодшої людини, що мають тісний зв'язок з відповідними якостями її батьків, яскраво відображені у зразках українського фольклору: «Які мама й татко, таке й дитятко», «Яке волокно, таке й полотно», «Яке дерево, такі його квіти, які батьки, такі й діти». Повага до батьків є, безумовно, найважливішим народним виховним принципом: шануй батька й матір, будеш довго жити. Ніхто не наважується кривдити своїх батьків («Куля мине, а материне слово не мине», «Батькова та материна молитва і з моря викидає, а прокльони і в калюжі топлять») [4].

Особливого значення набуває приклад батьків у вихованні в молодого покоління поваги до них: «Краще приклад, ніж наука». Народна мудрість проголошує: «Як батько ставиться до своїх дітей, так і діти ставляться до своїх батьків». Тому дуже важливо поважати особистість дитини, її гідність та честь. Наприклад, батьки, які б'ють своїх дітей, проявляють неповагу не лише до них, але й до себе. Натомість ті, які заходять до кімнати підлітка, попередньо постукавши у двері, висловлюють такими діями повагу до його особистості та кордонів [13].

У народній творчості дуже добре висвітлено взаємовідносини між батьками і дітьми. Станом на сьогоднішній день засобами масової інформації широко пропагується культ дружби між батьком і сином, матір'ю і дочкою. Проте, батькам слід зважати на те, щоб ця дружба не переходила до панібратства, всездозволеності, рівноправності. Як наслідок, цитуючи відомого педагога А. Макаренка, «...діти називають батьків Петьком або Марійкою, сміються з них, грубо обривають, повчають на кожному кроці, ні про яку слухняність не може бути й мови. Але і

дружби тут немає, бо жодна дружба неможлива без взаємної поваги». Через щире бажання зробити дітей щасливими батьки розбещують їх. З уст в уста молодим поколінням передається заповідь про те, що сліпа батьківська любов нівечить духовний світ дітей, спричиняє їх моральну деградацію, споживацтво, безчестя («Ой, мамо, мамо, не пести так сина, бо бідная на світі пещена дитина», «Потурай малому, то як виросте, буде тебе на старість бити») [4].

Наголосимо на тому, що дружба – це стосунки між рівними. Тож за приємною на перший погляд фразою «дружити із синочком чи донечкою» стоїть «визнавати рівність дітей і батьків». Однак, це не про права, адже навіть немовля має право на захист від недбалого ставлення та насильства, на визнання його гідності як маленької людини. У Декларації прав дитини зазначено, що вона має рости під відповідальністю батьків. Рівність – це про відповідальність, на якій тримається ієрархія в родині. Не варто плутати ієрархічні стосунки з авторитарним вихованням, коли дитині не дають права голосу, або ігноруванням, коли не цікавляться її почуттями. Разом з тим важко уявити, як при дружбі можна прищепити сімейні цінності. Наприклад, батьки мають право казати: «Ми так не робимо. У нашій сім'ї так не прийнято». А ось друзі не мають права наполягати [20].

Потрібно розуміти, що сім'я складається з різних поколінь, тому вік накладає відбиток на взаємодію людей між собою і зобов'язує дотримуватися певних правил і кордонів. Часто в компанії друзів людина може дозволити собі зробити те, що не дозволить вдома. Йдеться про прояв тієї частини особистості, яка може бути не прийнята батьками. Водночас батьки і діти можуть дружити, коли їхні цінності і пріоритети збігаються і виступають на перший план. Проте, варто звертати увагу на вік кожного із членів сім'ї [32].

За висновками народної педагогіки, дорослі члени сім'ї повинні дотримуватися єдності вимог до дитини, що означає однаковість у ставленні до дітей, розвитку їхніх потреб та інтересів, як у заохоченнях, так і в покараннях

(«Коли батько каже «так», а мати – «сяк», росте дитина як будяк», «Біда тому дворові, де курка кричить, а півень мовчить», «Де багато нянбок, там дитя каліка»).

Критикуючи так звану «сліпу любов» батьків до дітей, народна педагогіка надає певні рекомендації («неписані правила»), всяко підтримуючи взаємини любові та злагоди в родині. Серед них виділяємо наступні: не доводити ніжність до пестоців; не перетворювати піклування про дітей у потурання їхнім примхам («Хто дітям потаچه, той сам плаче»); любити дитину вимогливою любов'ю; таку вимогливість поєднувати з повагою до дитини, її честі і гідності («Не кричи, а ліпше навчи», «Учи дитину не страхкою, а ласкою»).

Визнання авторитету батька та матері для дітей було традиційним. Зазначимо, що у родині батько виступав захисником природного стану дитини, взірцем мужності й досконалості, а мати, у свою чергу, була берегинею оселі, носієм любові та гуманізму («Чоловік в сім'ї – голова, а жінка – душа», «Без господаря двір плаче, а без господині – хата»). Повага до старших представників роду проявлялася у шанобливому ставленні до родовідних традицій, передаванні родинних реліквій із покоління в покоління, у великій пошані до предків з обов'язковим ретроспективним знанням власного родоводу не менше, ніж до сьомого коліна, у поминальних обрядах українців [4].

З метою виховати у дітей повагу до старших у роду організовувалося спільне святкування таких сімейних урочистостей і християнських свят, як Різдва Христового, Великодня тощо. Завдяки проведенню трапез з усіма членами родини батьки мали гарну можливість показати дітям своєю поведінкою консолідацію з близькими та далекими родичами, що слугувало прикладом взаємної любові, поваги, розуміння, чистоти відносин. Саме у такий спосіб родинні взаємини набували важливого значення не лише в якості джерела задоволення і втіхи, а й великої виховної сили для дітей.

Станом на сьогоднішній день батьки є безсумнівним авторитетом для дитини, проте, так трапляється не завжди і ми часто чуємо про токсичних батьків, які

оперують добре знайомими посланнями, демонструючи суперечність своїх вимог та сприйняття навколишнього світу. Так, говорячи дитині «не будь собою», вони хочуть реалізувати свої амбіції та нездійснені мрії. Психологиня Катерина Гольцберг зауважує: «Відбувається насильство над дітьми, але наче на благо. Може звучати фраза «я ж для тебе стараюся». Тоді у дитини виникає відчуття провини. При цьому батьки часто щось вимагають, можуть дорікати грошима. Навіть якщо така дитина розплачується з батьками – їм все одно недостатньо». Крім цього, токсичні батьки максимально контролюють свою дитину, а «все, про що дізнаються, можуть використовувати проти неї за допомогою звинувачень» [24].

Ще однією проблемою сьогодення постає втрата авторитету батьків після того, як їхні діти провели вихідні у бабусі та дідуся. Нерідко виникають сварки між членами сім'ї через те, що дитина не хоче повертатися до чітко встановлених меж у своїй поведінці, оскільки старші люди надають перевагу банальній вседозволеності. Скажімо, часом бабуся хоче догодити онукам та уникнути істерик, тож дозволяє більше сидіти в гаджетах чи перед екраном телевізора. Для того, щоб уникнути небажаних конфліктів, батькам необхідно бути послідовними у своїх діях, дотримуючись спільної стратегії у вихованні дитини, яка повинна почуватися у безпеці [15].

Отже, як ми вже переконалися, народний педагогічний досвід накопичив достатню кількість методів, засобів, форм виховання, які стануть в нагоді сучасним батькам. Серед особливо актуальних ідей варто виділити збереження та підтримання доброзичливих та гуманних взаємин між усіма членами сім'ї, які ґрунтуються на взаємоповазі, чуйності, розумінні та безкорисливій любові, що є надважливим в умовах воєнного стану, зокрема. Однак, погляди народної педагогіки стосовно «сліпої любові» батьків до дітей та надання відповідних рекомендацій щодо виховання потребують ретельного переосмислення у сучасних умовах.

РОЗДІЛ 2. ПРАКТИКА СУЧАСНОГО СІМЕЙНОГО ВИХОВАННЯ

2.1 Виклики у вихованні дітей ХХІ століття

У попередньому розділі ми вже достатньо впевнилися, що виховання дітей є напрочуд важкою та наполегливою працею, що вимагає від батьків особливого терпіння, часу, бажання, певних знань, щоб якомога краще розуміти свою дитину. У наші нелегкі роки життя ця складність є подвійною або навіть потрійною, що постає серйозним випробуванням, викликом задля досягнення успішності у сімейному вихованні.

Одним з найголовніших викликів сучасності, який ми вже раніше згадували, є війна, що вже розлучила мільйони сімей та відчутно позначилася на стані сімейного виховання, зокрема. Чоловіки залишаються захищати країну, але багато їхніх дружин та дітей переміщуються за кордон або в безпечніші регіони. Крім того, щодня через війну є діти, які втрачають своїх батьків. І ця кількість досі невідома [35].

Варто зауважити, що у ще більшому ризику знаходяться діти, які потребують паліативної допомоги, та діти, які мають проблеми зі здоров'ям, оскільки в деяких регіонах доступ до ліків є дуже обмеженим. В умовах війни діти також піддаються домашньому насильству, спричиненому сильним рівнем стресу та психологічному насильству у формі емоційної покинутості [35].

За даними психолога В'ячеслава Халанського, обґрунтованими на власній практиці та на практиці його колег, вважаємо необхідним наголосити на конкретних факторах, які впливають на благополуччя сімей під час воєнного стану.

Першим серед них є почуття небезпеки. За статистикою, 2.3 млн біженців вже повернулися додому, але ще більша кількість українців залишається за кордоном. У багатьох повернення пов'язане з почуттям небезпеки: що чекає попереду, чи не повториться обстріл і таке інше. Оскільки не всі хочуть повертатися, це створює

конфлікт між чоловіками з одного боку та дружинами з дітьми з іншого. Одна з клієнток психолога прямо зазначила: «Я не хочу назад, оскільки це травматично для мене». Інша, повернувшись до Ірпеня у свій розграбований будинок, сказала: «Я не можу тут перебувати. Психологічно не можу. Я повернуся назад до Іспанії, поки мені не стане краще. Вдома чоловік та двоє старших дітей, але я не готова там жити...» [30].

Другим фактором є зміна структури сім'ї, що полягає у спільному проживанні з бабусями та дідусями на відміну від того часу, коли багато людей жили окремо одне від одного. Це часто означає, що виникає конфлікт у вихованні дітей чи критика інших аспектів життя. Більшість жінок говорить про те, що особливо маленькі діти спочатку після від'їзду за кордон з мамами не хотіли говорити з батьками по відеозв'язку, тікаючи від екрану. Таким чином, батько як значуща постать стає менш доступною [30].

Третім чинником психотерапевт називає переживання втрати та горювання, наприклад, втрата друзів та дому, загибель рідних та близьких. Досвід В'ячеслава Халанського свідчить, що багато його клієнтів з початку війни не плакали до того моменту, коли переїхали в безпечне місце. Саме тоді прорвалися емоції. Ось як одна мама описала свою втрату стосунків із чоловіком: «Звичайно, ми телефонуємо один одному майже кожен день і намагаємося підтримувати зв'язок, але йому складно зрозуміти, як це бути в чужій країні... Спочатку я скаржилася, як мені важко, потім зрозуміла, що сенсу немає, він не розуміє і йому важко слухати моє скиглення, тому вже майже не розповідаю, яке мені насправді...» [30].

Останнім фактором, на який варто звернути увагу, є збільшення часу, який члени сім'ї проводять разом за кордоном. Вони розповідають, що часом не вистачає сил знаходитися постійно в одному просторі тому, що змінилися умови життя, як зовнішні (квартира, робота, одяг), так і внутрішні (побоювання за близьких та рідних, страх «чи знайду роботу»). Одна мама так висловилася про це: «Іноді емоційні гойдалки, наче впадаєш у дитинство, але треба брати себе в руки, бути

мудрою жінкою та підтримувати чоловіка (це непросто)». Все залежить від того, чи є підтримка ще від якоїсь людини, крім чоловіка [30].

Отже, на підставі проаналізованих даних можемо із впевненістю стверджувати, що війна постає неабияким викликом для реалізації ефективного сімейного виховання у сучасних умовах. Однак, в епоху стрімкого розвитку цифрових технологій дедалі більше створюються перешкоди в підтриманні належних стосунків між батьками та дітьми, що має відповідні наслідки.

Досліджуючи негативний вплив гаджетів на сімейне виховання, іноземні вчені дійшли до неочікуваного висновку: дорослих має менше турбувати, скільки часу діти проводять зі смартфонами та комп'ютерами, і більше, скільки вони самі витрачають на електронні пристрої. Незважаючи на сучасне збільшення кількості жінок, що працюють, дослідження свідчать, що сьогодні вони, як не дивно, проводять з дітьми більше часу, ніж, наприклад, матері у ХХ столітті. Проте, якість взаємодії між батьками та дітьми погіршується, стає штучною, оскільки все частіше, знаходячись поряд із дітьми, граючи та спілкуючись із ними, дорослі не випускають з рук гаджети, переписуючись та переглядаючи відео [28].

За словами експерта з технологій Лінди Стоун, зараз батьки страждають від «довготривалої часткової уваги», що шкодить дітям. Відтак, новий стиль батьківської взаємодії може призвести до переривання давньої системи спілкування, відмінною рисою якого є чуйність, як головна передумова розвитку людини [28].

За словами іншого дослідника, Хірш-Пасека, професора Темпльського університету і старшого наукового співробітника Брукінгського інституту, ключем до сильних мовних навичок дитини, що є найкращими провісниками успішності в школі, є її бесіди з дорослими [28].

Залежність розвитку цих навичок від зв'язку з батьками була доведена вченими завдяки такому експерименту. Обрані для дослідження дев'ятимісячні діти, з якими дорослі спілкувалися кілька годин на мандаринському діалекті

китайської мови, могли виокремлювати певні фонетичні мовні елементи, тоді як діти з іншої групи, що чули точно такі самі речення, але на відеозаписі, не змогли виокремити їх. Отже, звичка дорослих переривати емоційну бесіду з дитиною заради смартфона дійсно є проблемою [28].

За результатами відповідних соціологічних досліджень 2019 р., переважна більшість опитаних сучасних батьків та дітей зазначає, що такі спільні сімейні справи, як харчування, розмови та перегляд телевізора або відео, відбуваються раз на тиждень або й частіше. Майже три чверті згадали спільні сімейні прогулянки раз на тиждень або й частіше. Експерти підсумовують, що в більшості сімей підлітки відчують інтерес з боку батьків і це стимулює розвиток соціальних цінностей [27].

Для старшого покоління таке спілкування є рідкістю, бо раніше батьки були більше зайняті і не мали часу на це. Діти мали розважати самі себе й відвідувати позакласне навчання, поки батьки були зайняті роботою. Саме тому вже зараз дорослі діти повинні вчити спілкуванню своїх батьків, і в цьому їм допоможуть смартфони [27].

Підбиваючи підсумок, зазначимо, що актуальними викликами для сучасного сімейного виховання є запровадження воєнного стану на території України та негативний вплив засобів масової інформації разом із різними інформаційними пристроями, які накладають величезний відбиток на стосунки батьків з дітьми. Враховуючи причини та наслідки, ми повинні подбати про збереження цілісності сім'ї попри зовнішні труднощі.

2.2 Особливості сімейного виховання в сучасній Франції

Французьке виховання увібрало в себе багатовікові традиції великого французького мистецтва. Головною метою сучасних батьків є навчити дитину насолоджуватися своїм існуванням у цьому світі, адже у так званому процесі «пробудження» запускаються нові мозкові функції, що не вимагає зусиль з боку

батьків [16]. Тому ми вважаємо, що досвід сімейного виховання французьких батьків є передовим для запозичення українськими сім'ями. У ході нашого дослідження ми з'ясували найсуттєвіші особливості досвіду французького виховання та здійснили порівняльний аналіз з українським.

Тож говорячи про прийоми, зазначимо, що французькі батьки у вихованні дітей послуговувалися такими з них: пауза, гумор, шепіт, «заборона поясненням», «тут вирішую я», «будь мудріше» тощо. Зокрема, шепіт є одним з найбільш ефективних методів у тій ситуації, коли дитина хвилюється чи гнівається на щось. Замість того, щоб підвищувати голос, батьки миттєво розряджають атмосферу, привертають увагу дитини до себе та заспокоюють її. Таким чином уможлиблюється співпраця, розуміння зауважень, налагоджуються стосунки. У зв'язку з уникненням конфліктних ситуацій також застосовують прийом паузи, що полягає у відсутності реакції на ті чи інші неадекватні дії. Батьки перебувають поряд з дитиною та допомагають їй психологічно опанувати власні емоції. Проте, спочатку слід переконатися у доречності втручання. Прийом «тут вирішую я» є нагадуванням для дитини, що остаточне рішення у критичній ситуації лежить на плечах у батьків.

Слід зауважити, що для українських сімей такі прийоми є фактично нововведенням тому, що у повсякденному житті, наприклад, під час прогулянки, батьки часто не можуть вгамувати поганий настрій своєї дитини. Відтак вона починає заливатися слізьми, а мати підвищує голос, намагаючись заспокоїти, що є зовсім безрезультатним рішенням у подоланні конфліктної ситуації. Тому українським батькам необхідно запозичити вище перераховані прийоми, аби мати більший авторитет у своїх дітей.

У процесі виховання французьких сімей варто звернути особливу увагу на ряд цінностей, що їх батьки прищеплюють своїм дітям. До них належать щедрість, відкритість, здатність слухати за критерієм ставлення до інших людей; автономність, урівноваженість, щастя, впевненість в собі стосовно самореалізації;

справедливість, гідність, відданість, віра – моральні цінності; довіра, взаємопідтримка та взаємодопомога, любов – сімейні цінності; амбіції, активність, праця – освітні цінності. В українців найголовнішими сімейними цінностями є моральні та етичні ідеали, спрямовані на пропагування інституту сім'ї, подружньої вірності, відповідального ставлення до родини, народження та виховання дітей, ставлення з повагою до батьків, людей старшого покоління [26].

У ході нашого дослідження було встановлено основні вимоги, яким підкорялася реалізація традицій сімейного виховання: роль матері не повинна затьмарювати інші соціальні ролі жінки, дитину потрібно навчити долати власні розчарування, у дитини має бути особисте життя, важливо надавати дітям значний ступінь незалежності, усі члени сім'ї зобов'язані враховувати існуючий поділ «дорослого» й «дитячого» простору та часу [9, с. 195 – 196].

У сучасній Франції громадянському та правовому вихованню дитини надається особливе значення, що підкріплюється відповідними традиціями. У межах родини завдяки застосуванню таких методів, як пояснення, бесіди, розповіді, у дитини виховується повага до історії своєї Батьківщини, її державної символіки. Крім цього, багато сімей святкують основні державні свята, відвідуючи організовані в містах заходи.

В Україні регулярне читання батьками оповідань з історії, розповіді про героїчну історію незламного українського народу, наприклад, у період Другої світової війни, прищеплення дітям знань про імена тих, хто сторіччями боровся за незалежність української держави, відвідування разом з дітьми пам'ятних місць та покладання квітів біля пам'ятників у державні свята, плетіння сіток для українських військовослужбовців пробуджують у дітей усвідомлення їх як громадян своєї рідної держави, викликають у них любов, повагу до національно-культурних надбань, виховують у них патріотизм.

Як у французьких сім'ях, так і в українських ведення здорового способу життя, дотримання правил здорового харчування, організація регулярних сімейних

походів в гори, ранкові пробіжки, плавання, катання на лижах закладають підвалини традицій фізичного виховання. Лише за умови демонстрування батьками власного прикладу дотримання здорового способу життя, відсутності у них шкідливих звичок уможливорюється ефективність досягнення дітьми гарної фізичної форми, серйозно займаючись спортивною діяльністю, виконуючи різноманітні види вправ для покращення стану тіла. Очевидно, що батьки повинні бути добре підготовленими у фізичному плані, щоб бути спроможними вплинути на свою дитину.

Як було з'ясовано в нашому дослідженні, сімейне відвідування музеїв, прослуховування музики, формування умінь помічати красу в природі, одязі, їжі слугують основою для традицій естетичного виховання. Також французькі батьки пропонують дітям найкращі мультфільми, іграшки, книжки з яскравими малюнками. Однак слід зауважити, що без створення розслабленої атмосфери у процесі естетичного виховання, врахування вражень дітей, надання допомоги в розвитку власного смаку дитини неможливо досягти успіху у вихованні інтересу до будь-якого виду мистецтва.

Традиції естетичного виховання українських сімей реалізуються у підвищенні обізнаності дитини у всесвітній історії розвитку різних мистецьких напрямів, знайомстві з найкращими творами мистецтва, прищепленні власних уподобань на їхній основі. Для успішного досягнення мети естетичного виховання застосовуються такі шляхи, як розмалювання маленькою дитиною різних картин за номерами, залучення до занять із скрапбукінгу, відвідування художніх виставок, музеїв, театрів, філармоній дітьми старшого віку.

За результатами проведеного нами дослідження, моральним традиціям французьких сімей відведено особливо значуще місце. До них належать, зокрема, надання допомоги німечним старим сусідам (покупка продуктів, приготування їжі, прибирання квартири), відвідування вихованців дитячих будинків, волонтерська діяльність, організація збору речей для вимушених переселенців, перерахування

коштів з кишенькових грошей дитини на лікування їхнього однолітка тощо.

Виховання милосердного ставлення до тварин є однією з основних моральних традицій української сім'ї. Так, діти разом з батьками йдуть до притулку та обирають собі домашнього улюбленця серед тих тварин, що найбільше мають потребу в турботі та любові, рятують кошения або песика, яке потрапило в пастку, зігрівають та підгодовують тварин, які замерзли від холоду на вулиці тощо.

Нагадаємо, що саме приклад членів усієї родини є справжньою запорукою морального виховання дитини, яка підсвідомо переймає від матері, батька, дідуся, бабусі, дядька, тітки моральні норми поведінки, мову, вчинки, що мають свій виховний вплив.

Окрім вище згаданих віх французького сімейного виховання, вважаємо найбільш корисним для запозичення практичний досвід української матері Анни, яка переїхала жити до Франції, народила двох дітей та відкрила для себе унікальну систему місцевого виховання.

З самого дитинства підхід французьких батьків до виховання дітей різоче відрізняється від того, якого притримуються українські батьки. Так, Анна зазначає: «У мої перші місяці життя з чоловіком, коли приїхали його дочки від першого шлюбу, ми грали в шашки зі старшою – їй було тоді всього 7. Я піддавалася, мені не хотілося її образити, якщо я виграю. І яким же було моє здивування, коли тато спокійно грав з нею, як з дорослою, і, звісно, вигравав. І коли я сказала, що він міг би і піддатися, як і я, він мені відповів ось що: «Навіщо? Адже вона повинна вміти гідно програвати, справлятися зі своїми емоціями». Скажу чесно, мені таке навіть в голову не приходило. Я сама виховувалася в тепличних умовах. Зараз я бачу два протилежні аспекти виховання і роблю висновки» [33].

Жінка визначає найбільшу проблему українських матерів, що полягає у почутті провини. На відміну від них, французьки прекрасно знають, що ідеальних мам не існує, тому в будь-якій незрозумілій ситуації їй допомагає почуття гумору. «При цьому вседозволеності немає, а виховання відбувається природньо, без

форумів або спеціальних книг – з родини в родину. Їх головні секрети спокою: самоорганізація, вміння правильно розставляти життєві пріоритети і самореалізація», – зауважує Анна [33].

Французькі батьки ставляться до дітей набагато простіше. Ось як жінка описує свій досвід: «Ми вирішили всією сім'єю прогулятися, зайшли в м'ясний магазин і розговорилися з продавцем про життя, про дітей. Обговорюємо, що з дітьми не засумуєш, ось помилуйтеся – дуріють... А м'ясник каже: «Так, ось виростуть, тоді подивитесь!». Я у відповідь: «Ой, так! Я ось вже сьогодні усвідомлюю, що саме зараз – це справжнісіньке щастя і як же мені років через 15 буде цього не вистачати». На що м'ясник: «Та ні. Ось коли будете на пенсії, тоді і житимете нормальним розміреним життям. Ось як ми з дружиною». Подив. Чи ні ... Всім відомо, що у Франції в 50 років життя тільки починається. Ну не забуваємо, що він все-таки чоловік. Жінки не так легко ставляться до того, що дітям час покидати будинок. Але однозначно з таким позитивним мисленням жити легше» [33].

Отже, детально проаналізувавши досвід французького сімейного виховання, підсумуємо можливості його використання в сучасних українських сім'ях. Серед них доцільно виділити такі найефективніші прийоми, як пауза, шепіт, гумор з метою запобігти конфліктним ситуаціям; моральні, сімейні, освітні цінності та традиції; природне виховання без вседозволеності; рівність батьків і дітей та неупереджене ставлення до останніх.

ВИСНОВКИ

Проведене нами дослідження дозволяє зробити такі висновки.

Сім'я є дійсно найважливішим соціальним інститутом, який відіграє значну роль у формуванні багатогранної, високоосвіченої, цілеспрямованої особистості дитини, адже саме перед батьками постає найголовніше завдання – виховати дітей свідомими громадянами своєї Батьківщини, які готові стати на її захист, турбуватися не лише про молодших, а й бути милосердними та чуйними до старших, дбати про свій добробут та добробут власної майбутньої сім'ї, чесно та відповідально працювати на благо держави, цікавитися її історичними й культурними надбаннями.

Сучасне сімейне виховання характеризується низкою різноманітних проблем, труднощів, викликів, що створюють неабиякі перешкоди для його ефективної реалізації. Найважче впоратися з таким завданням молодим батькам, які не володіють єдиною довершеною стратегією виховання, відповідними знаннями для створення сприятливих морально-психологічних відносин у сім'ї, не маючи при цьому сформованої системи цінностей та авторитету у своїх дітей.

У реаліях сьогодення навіть найбільш досвідченим батькам складно досягнути успіху в сімейному вихованні через такі глобальні виклики, як ескалація війни російської федерації проти України та швидкоплинний розвиток інформаційних технологій. Довготривале запровадження воєнного стану на території нашої країни наклало відчутний відбиток на психіку як маленьких дітей, їхніх матерів та батьків, так і на людей старшого покоління. Розлука з рідними через переїзд закордон, відсутність батька в сім'ї, переживання втрати близьких на фронті – усі ці та багато інших чинників вплинули на взаємні стосунки між батьками та дітьми, дідусями та бабусями.

Щоденне користування цифровими пристроями призвело до негативних наслідків, залежності зокрема, що відповідним чином позначилося на рівні взаєморозуміння, поваги, доброзичливого ставлення, підтримці належної

комунікації між усіма членами сім'ї. Водночас безкорислива батьківська любов, переосмислення цінностей та пріоритетів стосовно дружніх стосунків, усвідомлення батьками своєї дитини як незалежної та унікальної особистості із власними вподобаннями та поглядами на життя сприяє визнанню авторитету матері та батька, які постають найдосконалішим прикладом для наслідування.

Ідеї української народної педагогіки та прогресивний досвід французького сімейного виховання можуть слугувати повноцінною основою для запозичення українськими сім'ями, враховуючи досягнення бажаного результату у зв'язку із сучасними викликами.

РЕЗЮМЕ

В умовах загальнолюдського прогресу та кризи інституту сім'ї в Україні проблема сімейного виховання залишається актуальною.

Суспільна та педагогічна значущість проблеми зумовили вибір теми курсової роботи: «**Особливості сімейного виховання в сучасних умовах**».

Курсова робота складається зі вступу, двох розділів, резюме українською та англійською мовами, списку використаної літератури.

Обсяг роботи складає 42 сторінки. У списку використаної літератури 35 джерел.

У першому розділі роботи обґрунтовано сутність сімейного виховання як найважливішого складника національної системи освіти та виховання, а також розкрито суть проблеми в її історичному підґрунті. На основі аналізу психолого-педагогічної літератури розтлумачено поняття виховання дитини за ідеями народної педагогіки, окреслено його основний зміст та способи.

У другому розділі з'ясовано сучасні виклики сімейного виховання, визначено основні віхи позитивного зарубіжного досвіду для покращення ефективності виховання. Висвітлено особливості досвіду сімейного виховання у французьких та українських сім'ях, розкрито перспективи їх успішної реалізації у сучасних умовах.

Ключові слова: сімейне виховання, сім'я, народна педагогіка, досвід, Франція.

ABSTRACT

In the conditions of universal human progress and the crisis of the institution of the family in Ukraine, the problem of family upbringing remains relevant.

The social and pedagogical significance of the problem led to the choice of the subject of the coursework: «**Peculiarities of family upbringing in modern conditions**».

The coursework consists of an introduction, two sections, a summary in Ukrainian and English languages, a list of used literature.

The amount of work is 42 pages. There are 35 sources in the list of used literature.

The first section of the work substantiates the essence of family upbringing as the most important component of the national system of education and upbringing, and also reveals the essence of the problem in its historical background. Based on the analysis of psychological and pedagogical literature, the concept of raising a child according to the ideas of folk pedagogy is explained, its main content and methods are outlined.

In the second section, the current challenges of family upbringing are clarified, the main milestones of positive foreign experience for improving the effectiveness of upbringing are identified. The peculiarities of the experience of family upbringing in French and Ukrainian families are highlighted, the prospects for their successful implementation in modern conditions are revealed.

Key words: family upbringing, family, folk pedagogy, experience, France.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Ангелова В. Д. Проблеми сімейного виховання у спадщині А. С. Макаренка [Електронний ресурс] / Валентина Дмитрівна Ангелова. – 2018. – Режим доступу до ресурсу: <https://vseosvita.ua/library/problemi-simejnogo-vihovanna-u-spadsini-asmakarenka-34466.html>.
2. Бабусі та дідусі. БЛОГ Марини Сорокіної, координатора Психологічної служби Гуманітарного штабу [Електронний ресурс]. – 2017. – Режим доступу до ресурсу: <https://akhmetovfoundation.org/news/babusi-ta-didusi-blog-maryny-sorokinoi-koordynatora-psychologichnoi-sluzhby-gumanitarnogo-shtabu>.
3. Вчені виявили секрет щасливого сімейного життя [Електронний ресурс]. – 2020. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.ukrinform.ua/rubric-culture/3143990-vceni-viavili-sekret-saslivogo-simejnogo-zitta.html>.
4. Гончар Л. Поради народної педагогіки батькам [Електронний ресурс] / Людмила Гончар. – 2019. – Режим доступу до ресурсу: <https://familytimes.com.ua/vikhovannya/poradi-narodnoi-pedagogiki-batkam>.
5. Закон України «Про освіту». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>.
6. Закон України «Про повну загальну середню освіту». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text>.
7. Йовенко Л. І., Терешко І. Г. Традиційне родинне виховання українців: Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. – Умань: РВЦ «Софія», 2010. – С. 7 – 15.
8. Коліщук С. Роль української козацької духовності у формуванні здорового способу життя школярів [Електронний ресурс] / Світлана Коліщук – Режим доступу до ресурсу: <https://ukped.com/materialy/teoriia-vykhovannia/5190-rol-ukrainskoi-kozatskoi-dukhovnosti-u-formuvanni-zdorovoho-sposobu-zhyttia-shkoliariv.html>.
9. Конопельцева О. Г. Традиції сімейного виховання дітей у Франції : дис. докт.

пед. наук : 13.00.01 / Конопельцева Олена Георгіївна – Харків, 2019. – 250 с. – С.185 – 221.

10. Коротинська Е. Секрети сімейного щастя відомих волинян [Електронний ресурс] / Еля Коротинська. – 2018. – Режим доступу до ресурсу: <https://pershyj.com/p-sekreti-simeinogo-schastya-vidomih-volinyan-20772>.
11. Крат В. Психолог розповіла, як війна впливає на дитячу психіку і як це відобразиться в подальшому на поколінні [Електронний ресурс] / Варвара Крат. – 2022. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.unn.com.ua/uk/news/1989298-psikholog-rozpovila-yak-viyna-vplivaye-na-dityachu-psikhiku-i-yak-tse-vidobrazitsya-v-podalshomu-na-pokolinni>.
12. Куріцина А. Соціально-психологічні аспекти традиційного козацького виховання [Електронний ресурс] / Анастасія Куріцина. – 2020. – Режим доступу до ресурсу: <https://vinps.vn.ua/?p=1140>.
13. Мальцева І. О. Повага: за що чи як? [Електронний ресурс] / Ірина Олександрівна Мальцева. – 2018. – Режим доступу до ресурсу: <https://psychology.lviv.ua/povaha-za-shcho-chy-ia/>.
14. Матвійчук А. Про роль батька, виховання дітей під час війни та емоції найменших — інтерв'ю психологині Юлії Зорій [Електронний ресурс] / Аліна Матвійчук. – 2022. – Режим доступу до ресурсу: <https://vikna.tv/istorii/interviu/pro-rol-batka-vyhovannya-ditej-pid-chas-vijny-ta-emocziyi-najmenshyh-intervyu-psyhologyni-yuliyi-zorij/>.
15. Мельник В. “Після вихідних у бабусі дитина перестала слухатися. Як повернути авторитет батьків?” [Електронний ресурс] / Вікторія Мельник. – 2022. – Режим доступу до ресурсу: <https://vikna.tv/dlia-tebe/porady/shho-robyty-yakshho-dytyna-ne-sluhayetsya-batkiv/>.
16. Мірошнікова А. Родзинки французького виховання: 5 ідей та одне батьківське табу [Електронний ресурс] / Аліна Мірошнікова. – 2020. – Режим

доступу до ресурсу: <https://osvitoria.media/experience/rodzynky-frantsuzkogyhovannya-5-idej-ta-odne-batkivske-tabu/>.

17. Мошовська А. Дякую бабусі [Електронний ресурс] / Андріана Мошовська. – 2020. – Режим доступу до ресурсу: <https://ij.ogo.ua/ya-zhurnalist/dyakuyu-babusi/>.
18. Національна програма виховання дітей та учнівської молоді в Україні // Освіта України. 2004. 3 грудня.
19. Нова українська школа: Концептуальні засади реформування середньої школи. URL : <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf>
20. Овчар І. Діти і батьки: дружити чи ні [Електронний ресурс] / І. Овчар, М. Гончаренко. – 2018. – Режим доступу до ресурсу: <https://osvitoria.media/experience/26013/>.
21. Основні орієнтири виховання учнів 1–11 класів загальноосвітніх навчальних закладів. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1243736-11#Text>.
22. Педагогіка сімейного виховання: навчальний посібник/ О. Д. Замашкіна – Ізмаїл: РВВ ІДГУ, 2016. – С. 46 – 54.
23. Поліщук О. Сучасні проблеми сімейного виховання та шляхи їх подолання / Ольга Поліщук. // Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету. – 2022. – №4. – С. 106 – 112.
24. Поперечна Д. Токсичні батьки: хто вони такі, як поведуться і що з цим робити. Поради психологів [Електронний ресурс] / Дарія Поперечна. – 2020. – Режим доступу до ресурсу: <https://life.pravda.com.ua/society/2020/06/29/241488/>.
25. Приходько Г. Роль батька у вихованні хлопчика дошкільного віку// Science and technology: problems, prospects and innovations. Proceedings of the 5th International scientific and practical conference. CPN Publishing Group. Osaka, Japan. 2023. Pp. 213– 219. URL: <https://sci-conf.com.ua/v-mizhnarodna-naukovo->

[praktichna-konferentsiyascience-and-technology-problems-prospects-and-innovations-16-18-02-2023-osakayaponiya-arhiv/](https://praktichna-konferentsiya-science-and-technology-problems-prospects-and-innovations-16-18-02-2023-osakayaponiya-arhiv/).

26. Сім'я змінюється, але її цінності незмінні [Електронний ресурс]. – 2023. – Режим доступу до ресурсу: <https://msmb.org.ua/-biblioresursi/bibliografiya/aktualyni-temi/simya-change-but-ii-values-are-unchanged/>.
27. Соціологи визначили роль смартфонів у спілкуванні батьків та дітей: декілька порад експертів [Електронний ресурс]. – 2020. – Режим доступу до ресурсу: <https://tsn.ua/ukrayina/sociologi-viznachili-rol-smartfoniv-u-spilkuvannya-batkiv-ta-ditey-dekilka-porad-ekspertiv-1535310.html>.
28. Трачук Т. Вплив гаджетів на стосунки між батьками та дітьми [Електронний ресурс] / Тетяна Трачук. – 2021. – Режим доступу до ресурсу: <https://dyvensvit.org/top/1031085/>.
29. У вихованні дитини головне - батьківська любов [Електронний ресурс]. – 2019. – Режим доступу до ресурсу: <https://childdevelop.com.ua/articles/upbring/8737/>.
30. Халанський В. Дуже важлива тема. Як довга розлука впливає на сім'ю [Електронний ресурс] / Вячеслав Халанський. – 2022. – Режим доступу до ресурсу: <https://life.nv.ua/ukr/blogs/yak-rozluka-vplivaye-na-sim-yu-psihologiya-viy-na-v-ukrajini-50250311.html>.
31. Цюцюра О. Прийомна мама десяти дітей поділилася секретами щасливої сім'ї [Електронний ресурс] / Олена Цюцюра. – 2021. – Режим доступу до ресурсу: <https://persha.kr.ua/news/life/198263-pryjomna-mama-desyaty-ditej-podilylasya-sekretamy-shhaslyvoyi-sim-yi/>.
32. Чи дружба між батьками та дітьми можлива? [Електронний ресурс]. – 2022. – Режим доступу до ресурсу: <https://publish.com.ua/suspilstvo/chi-druzhbami-zh-batkami-ta-ditmi-mozhliva.html>.
33. Я живу у Франції і розповім, чому батьки тут живуть собі на втіху, а не ходять

за дітьми назирці [Електронний ресурс]. – 2023. – Режим доступу до ресурсу: <https://tutka.ua/ya-zhyvu-u-francziyi-i-rozpovim-chomu-batky-tut-zhyvut-sobi-na-vtihu-a-ne-hodyat-za-ditmy-nazyrczi/>.

34. Як психологічний стан батьків впливає на дитину [Електронний ресурс]. – 2022. – Режим доступу до ресурсу: <https://eo.gov.ua/yak-psykholohichnyy-stand-batkiv-vplyvaie-na-dytynu/2022/12/08/#>.
35. Nowhere to go back to: how the war in Ukraine is separating children and families [Електронний ресурс]. – 2022. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.eurochild.org/news/nowhere-to-go-back-to-how-the-war-in-ukraine-is-separating-children-and-families/>.